

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки
Кафедра педагогічної та вікової психології

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з науково-педагогічної і
навчальної роботи та рекрутації

проф. Гаврилюк С. В.

Протокол № 7 від 18.04. 2018 р.

ПРОГРАМА

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ОСІБ ЛІТНЬОГО ВІКУ

вибіркової навчальної дисципліни

підготовки магістра

спеціальності 053 Психологія

освітньої програми (спеціалізації) Психологія

Луцьк-2018

Програма навчальної дисципліни «Психологічний супровід осіб літнього віку»
підготовки магістра, галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки, спеціальності 053
Психологія, за освітньою програмою Психологія.

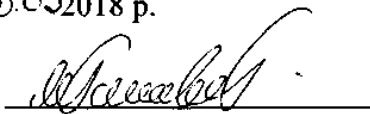
Розробник: Кордунова Н. О., доцент, кандидат психологічних наук, доцент.

Рецензент: Хлівна О. М., доцент, кандидат психологічних наук, доцент кафедри
практичної психології та безпеки життєдіяльності Східноєвропейського
національного університету імені Лесі Українки.

Програма навчальної дисципліни затверджена на засіданні кафедри
педагогічної та вікової психології

протокол №11 від 10.03.2018 р.

Завідувач кафедри: _____

Гошовський Я. О.

Програма навчальної дисципліни схвалена науково-методичною комісією
факультету психології та соціології

протокол № 7 від 11.04.2018 р.

Голова науково-методичної
комісії факультету _____

Іванашко О. Є.

Програма навчальної дисципліни схвалена науково-методичною радою
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітня програма, освітній ступінь	Характеристика навчальної дисципліни
Денна форма навчання	Галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки Спеціальність 053 Психологія Освітня програма Психологія Освітній ступінь Магістр	Нормативна/Вибіркова
Кількість годин/кредитів – 90/4		Рік навчання 5
		Семестр_9-ий
ІНДЗ: <u>немає</u>		Лекції 12 год.
		Практичні (семінарські) 14 год. Лабораторні 12 год. Індивідуальні __0__ год.
		Самостійна робота 46 год. Консультації 6 год.
		Форма контролю: екзамен

2. АНОТАЦІЯ КУРСУ:

Курс «Психологічний супровід осіб літнього віку» передбачає ознайомлення студентів з основними закономірностями розвитку людини похилого віку, з постарінням населення як демографічним процесом зі всіма його соціальними наслідками; із різноманітністю соціальних, психологічних, медичних та ін. проблем людей похилого віку; з особливостями адаптації до пенсійного періоду життя; з обсягом та можливостями трудової діяльності у похилому віці, у тому числі інтелектуальної та творчої; із використанням залишкових фізичних та інтелектуальних здібностей і низкою інших соціально-психологічних та морально-етичних проблем людей похилого віку.

При підготовці психологів значна увага приділяється вивченню психології та психопатології в старості, оволодінню консультативними та психотерапевтичними методами для розв'язання психологічних, сімейних проблем людей похилого віку, розумінню деонтологічних питань при наданні психологічної допомоги, обслуговуванні та соціальній роботі зі старими людьми. Це дозволить майбутнім спеціалістам уникнути негативних моментів при безпосередньому контакті з різними соціальними групами населення похилого та старечого віку, подолати геронтофобії

щодо старших людей та свого майбутнього старіння, розвинути толерантність та відчутти гуманність і суспільну значущість своєї професії.

Особливість даного курсу полягає в необхідності вивчення життєвого етапу, який є незнайомим студентам із власного досвіду і складає досить віддалену життєву перспективу. Це може суттєво ускладнювати емоційне включення студентів у процес раціонального засвоєння матеріалу. Дехто може вдаватися до знецінення інформації про похилий вік, що обумовлено страхом власної старості та смерті. Зважаючи на це, потрібно стимулювати творчий пошук студентів та активізувати їх науково-дослідні уміння у процесі виконання індивідуальних навчально-дослідних завдань та під час самостійної роботи.

В процесі вивчення курсу «Психологічний супровід осіб літнього віку» повинні бути встановлені глибокі змістовні зв'язки з курсами «Вікова психологія», «Психологія особистості», «Соціальна психологія», «Диференційна психологія», «Психодіагностика», «Патопсихологія», «Медична психологія», «Основи психотерапії та психологічного консультування» та ін.

3. КОМПЕТЕНЦІЇ

До кінця навчання студенти будуть компетентними у таких питаннях:

загальнопрофесійні компетенції:

- глибокі знання та розуміння сучасних уявлень людини про основні закономірності розвитку людини похилого віку як соціального індивіда та особистості;
- глибокі знання та розуміння засад правової, фінансової, медичної, реабілітаційної, соціально-побутової, психолого-педагогічної підтримки осіб похилого віку, принципи комплексного підходу до вирішення їхніх проблем;
- здатність застосовувати сучасні освітні, реабілітаційні, інформаційні технології у роботі з людьми похилого віку в умовах закладів, служб, організацій, охорони здоров'я, соціального захисту;
- професійні цінності: практика згідно з принципами деонтології, пов'язаними з професійною діяльністю психолога; усвідомлення педагогічних, психологічних та соціальних наслідків в сфері професійної діяльності.

компетентності у сфері корекційно-психологічної діяльності:

- уміння проектувати індивідуальні маршрути розвитку, освіти, соціальної адаптації та інтеграції осіб похилого віку на основі результатів їхнього психолого-педагогічного вивчення;
- здатність до забезпечення міждисциплінарної взаємодії за умови вирішення актуальних корекційно-психологічних завдань.

компетентності у сфері діагностико-аналітичної і консультативної діяльності:

- здатність до психолого-педагогічного вивчення осіб літнього віку з метою виявлення особливостей їхнього розвитку, здійснення комплексного супроводу; прогнозування їхніх потреб у корекційно-педагогічних, спеціальних психологічних, медичних та соціальних послугах;

- уміння консультувати осіб літнього віку з питань організації і реалізації індивідуальних реабілітаційних психолого-педагогічних програм, оптимізації соціально-середовищних умов життєдіяльності;

компетентності у сфері організаційно-управлінської діяльності (лідерство, менеджмент та командна робота):

- здатність працювати з окремими людьми та командами з метою сприяння високоякісному комплексному супроводу осіб літнього віку;
- здатність до організації корекційно-педагогічного процесу в закладах охорони здоров'я і соціального захисту.

4. ІНФОРМАЦІЙНИЙ ОБСЯГ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

(денна форма навчання)

Назви змістовних модулів і тем	Кількість годин						
	Усього	у тому числі					
		Лек.	Практ. (Семін.)	Лаб.	Консульт.	Сам. роб.	Контр. роб.
1	2	3	4	5	6	7	8
Змістовний модуль 1. Геронтологічні аспекти основних психологічних характеристик людини літнього віку							
Тема 1. Старість і старіння як етап психічного розвитку людини	14	1	4	2	1	6	-
Тема 2. Психологічні особливості соціальної	8	1	-	-	1	6	-

активності особистості на етапі геронтогенезу							
Тема 3. Гендерні аспекти старіння	8	1	-	-	1	6	-
Тема 4. Пізнавальна сфера людини літнього віку	12	1	2	2	1	6	-
Разом за змістовним модулем 1	42	4	6	4	4	24	-
Змістовний модуль 2. Гетерохронність емоційно-мотиваційної сфери та Я-концепції людини літнього віку. Патологія і психопатологія старості							
Тема 5. Емоційно-мотиваційні зміни в період старіння	13	2	4	2	1	4	-
Тема 6. Я-концепція в похилому віці	10	1	2	2	1	4	-
Тема 7. Патологія і психопатологія старості	8	2	2	-	-	4	-
Тема 8. Психологічна допомога людям літнього віку	7	1	-	2	-	4	-
Тема 9. Соціальний захист та соціальна допомога людям літнього віку	10	2	-	2	-	6	-
Разом за змістовним модулем 2.	48	8	8	8	2	22	-
Усього годин	90	12	14	12	6	46	-

5. ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ

№ п/п	Тема	Кількість годин
	Змістовний модуль 1. Геронтологічні аспекти основних психологічних характеристик людини літнього віку	
1	Старість і старіння як етап психічного розвитку людини	6
2	Психологічні особливості соціальної активності особистості на етапі геронтогенезу	6
3	Гендерні аспекти старіння	6
4	Пізнавальна сфера людини літнього віку	6
Разом за змістовним модулем 1		24

Змістовний модуль 2. Гетерохронність емоційно-мотиваційної сфери та Я-концепції людини літнього віку. Патологія і психопатологія старості		
5	Емоційно-мотиваційні зміни в період старіння	4
6	Я-концепція в похилому віці	4
7	Патологія і психопатологія старості	4
8	Психологічна допомога людям літнього віку	4
9	Соціальний захист та соціальна допомога людям літнього віку	6
Разом за змістовним модулем 2		22
Усього		46

6. ВИДИ (ФОРМИ) ІНДИВІДУАЛЬНИХ НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ ЗАВДАНЬ (ІНДЗ)

Індивідуальне науково-дослідне завдання передбачає ґрунтовне опрацювання теоретичного матеріалу, першоджерел та додаткової літератури з теми, яка обирається студентом.

Індивідуальні завдання студенти виконують на основі знань, умінь та навичок, здобутих під час лекцій, практичних занять та самостійної роботи, що охоплює зміст навчального курсу.

Враховуючи специфіку цього курсу, кожен студент має виконати такі індивідуальні завдання:

1. Скласти глосарій понять і термінів з курсу.
2. Підібрати методики для проведення досліджень.
3. Підготувати доповідь, реферат (10-15 друкованих сторінок).

Орієнтовна схема реферативного повідомлення:

1. Загальна характеристика досліджуваної проблеми.
2. Аналіз історії проблеми та ступінь її розробленості.
3. Основні питання, яким приділяють увагу дослідники.
4. Висновки та оцінка студентом досліджуваної проблеми за власними критеріями.
5. Список використаних джерел.

7. РОЗПОДІЛ БАЛІВ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ

Поточний контроль (max = 40 балів)							Модульний контроль (max = 60 балів)			Загальна кількість балів
Модуль 1				Модуль 2			Модуль 3			
Змістовний модуль 1			Змістовний модуль 2				МКР1	МКР2		
5	5	6	6	6	6	6	Індз	30	30	100
5	5	6	6	6	6	6		30	30	

Шкала оцінювання (національна та ECTS)

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсової роботи (проекту), практики	для заліку
90-100	A	Відмінно	
82-89	B	Добре	зараховано
75-81	C		
67-74	D	Задовільно	Незараховано (з можливістю повторного складання)
60-66	E		
1-59	Fx	Незадовільно	

8. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамова Г. С. Возрастная психология: Учебник для студентов вузов / Г. С. Абрамова. – Изд. 2-е., исп. и доп. – М. : Академический проект, 2001. – 704 с.
2. Александрова М. Д. Особенности субъективности человека на поздних этапах онтогенеза / М. Д. Александрова // Развитие личности. – 2002. – № 3–4. – С. 101–125.
3. Александрова М. Д. Проблемы социальной и психологической геронтологии / М. Д. Александрова. – Л. : ЛГУ, 1974. – 135 с.
4. Альперович В. Д. Проблемы старения: демография, психология, социология / В. Д. Альперович. – М. : ООО «Издательство Астель», 2004. – 352 с.
5. Альперович В. Д. Старость. Социально-философский анализ / В. Д. Альперович. – Ростов н/Д. : Изд-во СКНЦ ВШ, 1998. – 104 с.
6. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания. – СПб. : Питер, 2001. – 288 с. – (Серия «Мастера психологии»).
7. Анциферова Л. И. Психология старости: особенности развития личности в период поздней взрослости / Л. И. Анциферова // Психологический журнал. – 2001. – №3. – Т. 22. – С. 86–99.
8. Аршавский И. А. Основы возрастной периодизации // Возрастная периодизация (Руководство по физиологии). – Л. : Наука, 1975. – С. 5–67.
9. Балтес Б. Пауль. Всевозрастной подход к психологии развития : Исследование динамики подъёмов и спадов на протяжении жизни / Пауль Б. Балтес. Перевод с англ. И. Ариевича // Психологический журнал. – Т. 15. – № 1. – 1994.
10. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посіб. / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. – 3-тє вид. – К. : Каравела, 2012. – 344 с.
11. Гаккель Л. Б. Об изменении высшей нервной деятельности при физиологической и патологической старости / Л. Б. Гаккель, И. А. Молоткова, С. И. Субботник // Вопросы геронтологии и гериатрии. – Медгиз, 1962. – С. 73–75.
12. Гамезо М. В. Возрастная психология: личность от молодости к старости: Учебн. пособ. / М. В. Гамезо, В. С. Герасимова, Г. Г. Горелова, Л. М. Орлова. – М. : Педагогическое общество России, Издательский Дом «Ноосфера», 1999. – 272 с.
13. Дзюба Т. М. Психологія дорослості з основами геронтопсихології: Навч. посіб. / Т. М. Дзюба, О. Г. Коваленко; за ред. В. Ф. Моргуна. – К.: Видавничий дім «Слово», 2013. – 264 с.
14. Елютина М. Э. Социальная геронтология: Учеб. пособ. / М. Э. Елютина. – М. : ИНФРА-М, 2004. – 157с.
15. Ермолаева М. Практическая психология старости / М. Ермолаева. – М. : Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2002. – 320 с.

16. Козлов А. А. Старость: социальная разобщённость или целостность? (теории и традиции западной социальной геронтологии) / А. А. Козлов // Мир психологии. – 1999. – С. 80–96.
17. Крайг Г. Психология развития / Г. Крайг. – СПб. : Изд. «Питер», 2001. – 992с. – (Серия «Мастера психологии»).
18. Крайнюк В. М. Психологія стресостійкості особистості: [монографія] / В. М. Крайнюк. – К. : Ніка – Центр, 2007. – 432 с.
19. Краснова О. В. Социальная психология старости: Учеб. пособ. / О. В. Краснова, А. Г. Лидерс. – М. : «Академия», 2002. – 288 с.
20. Кулагина И. Ю. Возрастная психология: Полный жизненный цикл развития человека: Учеб. пособ. / И. Ю. Кулагина, В. Н. Кулюцкий. – М. : ТЦ «Сфера», 2001. – 464 с.
21. Кутішенко В. П. Психологія розвитку та вікова психологія: Практикум: Навч. посіб. / В. П. Кутішенко, С. О. Ставицька. – К. : Каравела, 2009. – 448 с.
22. Кэрролл У. Пэрриш-Харра. Смерть и умирание: новый взгляд на проблему / Пэрриш-Харра У. Кэрролл. – М. : Институт Общегуманитарных исследований, 2003. – 224 с.
23. Лазарева Л. П. Геронтология: Курс лекций / Л. П. Лазарева. – Хабаровск : Изд-во ДВГУПС, 2002. – 167 с.
24. Лурия А. Р. Основы нейропсихологии / А. Р. Лурия. – М. : Изд-во МГУ, 1973. – 374 с.
25. Максимова С. Г. Социально-психологическая адаптация : особенности формирования и развития у лиц пожилого и старческого возраста / С. Г. Максимова. – Барнаул : Изд-во Алт. ун-та, 1999. – 145 с.
26. Максимова С. Г. Социально-психологические особенности личности позднего возраста / С. Г. Максимова. – Барнаул : Изд-во Алт. ун-та, 1998. – 99 с.
27. Максимова С. Г. Социально-психологические проблемы в геронтологии / С. Г. Максимова. – Барнаул : Изд-во Алт. ун-та, 2001. – 223 с.
28. Медведева Г. П. Введение в социальную геронтологию / Г. П. Медведева. – М. : НПО МОДЕК, 2000. – 96 с.
29. Мечников И. И. Этюды оптимизма / И. И. Мечников. – М. : Знание, 1987. – 160 с.
30. Павелків Р. В. Вікова психологія: підручник / Р. В. Павелків. – К. : Кондор, 2011. – С. 404–444.
31. Поливанова К. Н. Психология возрастных кризисов : Учеб. пособ. / К. Н. Поливанова. – М. : Академия, 2000. – 184 с.
32. Психологічна енциклопедія / Автор-упорядник О. М. Степанов. – К. : «Академвидав», 2006. – 424 с.
33. Психология старости и старения : Хрестоматия / Сост. О. В. Краснова, А. Г. Лидерс. – М. : Издательский центр «Академия», 2003. – С. 3–64.
34. Психология старости: Хрестоматия /Сост. Д. Я. Райгородский. – Самара: Издательский Дом БАХРАХ-М, 2004. – 736 с.
35. Психология человека от рождения до смерти. Полный курс психологии развития / Под ред. А. А. Реана. – СПб. : «Прайм-ЕВРОЗНАК», 2005. – 416 с. (Серия «Психологическая энциклопедия»).
36. Райгородский Д. Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты. Учеб. пособ. / Д. Я. Райгородский. – Самара : Изд. Дом «БАХРАХ», 1998. – 672 с.
37. Савчин М. В. Вікова психологія / М. В. Савчин, Л. П. Василенко. – 2-е вид. – К. : Академвидав, 2011. – С. 328–370.
38. Стюарт-Гамильтон Я. Психология старения / Я. Стюарт-Гамильтон. – СПб. : Питер, 2002. – 256 с.
39. Фролькис В. В. Старение и увеличение продолжительности жизни / В. В. Фролькис. – Л. : Наука, 1988. – 239 с.
40. Фромм Э. Душа человека / Э. Фромм. – М. : Республика, 1992. – 430 с.
41. Холостова Е. И. Социальная геронтология / Е. И. Холостова, В. В. Егоров, А. В. Рубцов. – М. : Изд. Дом Дашков и К., 2004. – 295 с.
42. Хухлаева О. В. Психология развития: молодость, зрелость, старость : Учеб. пособ. / О. В. Хухлаева. – М. : Изд. Центр «Академия», 2006. – 208 с.

43. Хьелл Л. Теории личности (Основные положения, исследования и применения) / Л. Хьелл, Д. Зиглер. – СПб. : Питер Ком, 1999. – 608 с.
44. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник / В. Б. Шапар. – Х. : Прапор, 2007. – 640 с.
45. Шапиро В. Д. Социальная активность пожилых людей в СССР / В. Д. Шапиро. – М. : Наука, 1993. – 129 с.
46. Шахматова Н. Ф. Психическое старение : счастливое и болезненное / Н. Ф. Шахматова. – М. : Медицина, 1966. – 304 с.
47. Шевандрин Н. И. Психодиагностика, коррекция и развитие личности / Н. И. Шевандрин. – М. : Влада, 1999. – 512 с.
48. Щотка О. П. Вікова психологія дорослої людини / О. П. Щотка. – Ніжин: Ред.-вид. відділ НДПУ, 2001. – 194 с.
49. Эриксон Э. Восемь возрастов человека / Э. Эриксон // Детство и общество. – 2-е изд. / Пер. А. А. Алексеева. – СПб. : Речь, 2002. – С. 235–259.
50. Яцемирская Р. С. Социальная геронтология : Учеб. пособ. / Р. С. Яцемирская, И. Г. Беленькая. – М. : ВЛАДОС, 2003. – 224 с.

Додаткова:

1. Александрова М. Д. Социальная и психологическая геронтология / М. Д. Александрова. – Л. : ЛГУ, 1974. – С. 39–41.
2. Ананьев Б. Г. О проблемах современного человекознания / Б. Г. Ананьев. – М. : Наука, 1977. – С. 12–30.
3. Анциферова Л. И. Архетипическая теория развития личности Карла Густава Юнга (Статья вторая: Вторая половина жизни человека. Этапы индивидуализации, проблемы призвания, судьбы, смысла жизни) / Л. И. Анциферова // Психологический журнал. – 2000. – Т. 21. – № 2. – С. 16–26.
4. Анциферова Л. И. Архетипическая теория развития личности Карла Густава Юнга (Статья первая: Особенности развития личности в первой половине жизни) // Психологический журнал. – 2000. – Т. 21. – № 3. – С. 10–19.
5. Анциферова Л. И. Мудрость и её появления в разных периодах жизни человека / Л. И. Анциферова // Психологический журнал. – 2004. – № 3. – С. 17–24.
6. Анциферова Л. И. Психологические закономерности развития личности взрослого человека и проблема непрерывного образования / Л. И. Анциферова // Психологический журнал. – 1980. – Т. 1. – № 2. – С. 52–60.
7. Билоусов С. А. Духовная зрелость и отношение к смерти / С. А. Билоусов // Психология старости. – Самара, 2004. – С. 695–718.
8. Бодальёв А. А. О характеристиках идентификации и идентичности на ступени взрослости / А. А. Бодальёв // Мир психологии. – 2004. – № 2. – С. 93–98.
9. Виктор К. Старость в современном обществе: Руководство по социальной геронтологии / К. Виктор // Социальная геронтология: Современные исследования. – М. : ИНИОН РАН, 1994. – С. 41–57.
10. Гнездилов А. В. Психология и психотерапия потер / А. В. Гнездилов. – СПб. : Изд-во «Речь», 2002. – 162 с.
11. Давыдовский И. В. Старость и эволюция организмов / И. В. Давыдовский // Психология старости: хрестоматия / Сост. Д. Я. Райгородский. – Самара: Изд. Дом БАХРАХ-М, 2004. – С. 179–200.
12. Карпиловская С. Я. Терминальный период в жизни человека (пространство смыслов и значений) / С. Я. Карпиловская // Практична психологія та соціальна робота. – 1998. – № 8. – С. 10–14.
13. Кордунова Н. О. Геронтопсихологія: матеріали для проведення психодіагностичного дослідження з людьми похилого віку. Методичні рекомендації до практичних та лабораторних занять / Наталія Олександрівна Кордунова. – Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2013. – 140 с.

14. Кордунова Н. О. Геронтопсихология: методичні рекомендації до практичних занять / Наталія Олександрівна Кордунова. – Луцьк: ПП Іванюк В. П., 2015. – 59 с.
15. Краснова О. В. Виды и методы исследований в психологии старения / О. В. Краснова // Психология зрелости и старения. – 1999. – № 1. – С. 5–21.
16. Краснова О. В. Теоретические вопросы подготовки людей к выходу на пенсию / О. В. Краснова // Психология зрелости и старения. – 2000. – № 4. – С. 12–18.
17. Лихницкая И. И. Академик З. Г. Френкель и становление геронтологии в России / И. И. Лихницкая, Р. Ш. Бахтияров // Успехи геронтологии. – 1997. – № 1. – С. 16–19.
18. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – М. : Междунар. гуманит. фонд «Знание», 1996. – С. 52–67.
19. Маслоу А. Дальние пределы человеческой психики / А. Маслоу. – М. : Образование, 1991. – С. 71–86.
20. Мингалиева М. Р. Фазы и проблемы развития взрослой личности / М. Р. Мингалиева // Психология зрелости и старения. – № 3 (23), 2003. – С. 26–31.
21. Нуркова В. В. Роль автобиографической памяти в структуре идентичности личности / В. В. Нуркова // Мир психологии. – 2004. – № 2. – С. 77–87.
22. Ольман С. Презрение старости в дореволюционной России / С. Ольман // Психология зрелости и старения. – 1998. – № 3. – С. 77–81.
23. Пиняева С. Е. Личностное и профессиональное развитие в период зрелости / С. Е. Пиняева, Н. В. Андреев // Вопросы психологии. – 1998. – № 2. – С. 3–10.
24. Погребенский А. П. Смысл жизни и отношение к смерти / А. П. Погребенский // Психология с человеческим лицом: гуманистическая перспектива в постсоветской психологии / Под ред. Д. А. Леонтьева, В. Г. Щур. – М. : Смысл, 1997. – С. 177–200.
25. Почебут А. Г. Психологические аспекты индивидуальной карьеры / А. Г. Почебут, В. А. Чикер // Психология работы с людьми. – СПб. : Питер, 2001. – С. 439–449.
26. Психология. Учебник / Под ред. А. А. Крылова. – М. : Проспект, 1998. – 584 с.
27. Психология зрелости: Хрестоматия / Сост. Д. Я. Райгородский. – Самара: Изд. Дом БАХРАХ-М, 2003. – 768 с.
28. Роменец В. А. Жизнь и смерть в научном и религиозном истолковании / В. А. Роменец. – К. : Здоровье, 1989. – 192 с.
29. Татищева А. И. Концепция организации психологической помощи одиноким пожилым людям в структуре Министерства труда и социального развития / А. И. Татищева // Психология зрелости и старения. – 1998. – № 4. – С. 75–87.
30. Торнстон Л. Геронтология в динамическом обществе / Л. Торнстон // Социальная геронтология: Современные исследования. – М. : ИНИОН РАН, 1994. – С. 58–68.
31. Френкель З. Г. Удлинение жизни и деятельная старость / З. Г. Френкель. – М. : Изд-во академии медицинских наук СРСР, 1949. – 394 с.
32. Харевен Т. К. Последний этап: Исторические аспекты зрелости и старости / Т. К. Харевен // Социальная геронтология: Современные исследования. – М. : ИНИОН РАН, 1994. – С. 104–111.
33. Шай К. Уорнер Интеллектуальное развитие взрослых / К. Уорнер Шай // Психологический журнал. – 1998. – Т. 19. – № 6. – С. 28–35.
34. Шай К. Уорнер Интеллектуальное развитие взрослых / К. Уорнер Шай // Психология старости. – Самара: БАХРАХ-М, 2004. – С. 372–388.
35. Шендрик И. Г. Кризис идентичности и образование в период взрослости / И. Г. Шендрик // Мир психологии. – 2004. – № 2. – С. 98–106.

9. ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДО ЕКЗАМЕНУ

1. Поняття про геронтологію. Коротка історія її розвитку. Зв'язок між геронтологією й геронтопсихологією.
2. Об'єкт та предмет геронтопсихології.
3. Поняття про «пірамідальне» та «прямокутне» суспільство.
4. Соціальні установки та стереотипи стосовно людей похилого віку.
5. Поняття ейджизму та геронтофобії.
6. Основні закономірності геронтогенезу.
7. Характеристика періодів життя людей похилого віку: передстаречий, старечий, післястаречий та старезний вік.
8. Максимальна та нормальна тривалість життя людини. Середня та ймовірна тривалість життя населення. Фактори, що їх зумовлюють.
9. Теорії біологічного старіння.
10. Патологічне, біологічне та психологічне старіння.
11. Типи старіння: адаптивне та не адаптивне.
12. Поняття про життєву мудрість. Когнітивні властивості мудрості.
13. Модель мудрості Б. Балтеса.
14. Морфологічні зміни в людей похилого віку.
15. Особливості слуху в людини похилого віку.
16. Втрата зору в похилому віці. Пресбіопія, катаракта, глаукома, старечий міоз.
17. Вікові зміни смакової, нюхової, тактильної, температурної, больової, вестибулярної та вібраційної чутливості.
18. Особливості розвитку уваги людини похилого віку.
19. Особливості розвитку пам'яті людини похилого віку.
20. Мовленнєвий розвиток людини у похилому віці.
21. Творчі здібності людей похилого віку.
22. Причини зниження швидкості інтелектуальних операцій у похилому віці.
23. Об'єктивні та суб'єктивні фактори динаміки інтелектуальних функцій у похилому віці.
24. Чинники згасання інтелекту в похилому віці.
25. Феномен «останнього спаду».
26. Вплив стану здоров'я, хвороб та харчування на психофізіологічний розвиток людини похилого віку.
27. Загальна характеристика сенсорних змін у процесі старіння людини.
28. Особливості нюху людини похилого віку.
29. Нейронні зміни у старості.
30. Особливості нейронної системи людини похилого віку.
31. Іпохондрія, депресія та їх чинники у похилому віці.
32. Соціально-психологічні чинники депресії людини похилого віку.
33. Специфічні зміни емоційної сфери в старечому віці.
34. Фактори виникнення позитивних/негативних емоцій у старості.
35. Типи емоційного пристосування людини до старості.
36. Мотиваційні зміни на окремих періодах життя людини похилого віку.
37. Фактори розвитку мотиваційної сфери в старості.
38. Мотиваційні дефекти в похилому віці.
39. Онтогенетичні аспекти особистісного розвитку людини похилого віку – стабільність і зміни.
40. Умови розвитку Я-концепції в старості.
41. Складові Я-концепції в період старіння.
42. Особливості самооцінки людини похилого віку.
43. Теорія дисоціалізації.
44. Особистісні взаємини людини похилого віку.
45. Внутрішні конфлікти в період старіння.

46. Зміна соціального статусу людини похилого віку – вихід на пенсію.
47. Значення сім'ї для людини похилого віку.
48. Сімейні стосунки людини похилого віку.
49. Проблеми спілкування в похилому віці.
50. Особистість і здоров'я старих людей.
51. Психологічна та соціальна підтримка людей похилого віку.
52. Соціально-психологічні чинники щасливого старіння людини.
53. Задоволеність життям у старості.
54. Загальна характеристика соціальної ситуації розвитку особистості похилого віку.
55. Соціально-психологічні особливості старості як етапу онтогенезу особистості.
56. Причини звуження міжособистісних контактів у старості.
57. Проблема самотності у похилому віці.
58. Причини виникнення суїцидів у похилому віці.
59. Соціально-психологічна типологія осіб похилого віку та старіння.
60. Стратегії пристосування до старості (Д. Б. Бромлей).
61. Характеристика типів літніх людей (А. Качкин).
62. Характеристика типів старіння (К. Роцак).
63. Роль сімейних контактів в житті літньої людини.
64. Відносини осіб похилого віку з онуками.
65. Механізми адаптації й компенсації особистості в пізньому віці.
66. Способи психологічного захисту у літньому віці.
67. Афективна сфера на етапі геронтогенезу.
68. Особливості мотиваційної сфери осіб похилого віку.
69. Зміна мотивів у пенсіонерів.
70. Вікова динаміка розвитку мотивів у період пізньої дорослості і старості.
71. Вплив економічного стану на ступінь задоволеності життям у старості.
72. Мотивація сімейних відносин в період пізньої дорослості.
73. Мотивація подружніх відносин людей похилого віку.
74. Особливості пристосування літніх людей до психосоціальних умов старіння.
75. Особливості пристосування до вдівства у чоловіків і жінок.
76. Гендерні відмінності осіб похилого віку.
77. Особливості та тенденції чоловічого та жіночого старіння.
78. Гендерні відмінності самотності старості.
79. Гендерні особливості сприйняття вікових змін жінками на етапі геронтогенезу.
80. Гендерні аспекти якості життя у осіб літнього і похилого віку.
81. Психопрофілактика передчасного старіння.
82. Адаптивне (продуктивне) старіння.
83. Довгожителі як соціально-психологічний феномен.
84. Проблеми догляду за людьми похилого віку в сім'ї.
85. Психологічна та медико-соціальна допомога літнім людям.
86. Психологічна допомога людям похилого віку в лікарнях, хоспісах, будинках пристарілих та вдома.
87. Страх смерті. Стадії процесу пристосування до думки про смерть.
88. Стадії передсмертних переживань.
89. Феномен посмертних переживань людини.
90. Проблема самогубства та евтаназії в старечому віці.